

REVISTA CICSA

serie nouă

IX/2023

Consiliul Științific/ Scientific Board:

Prof. Dr. Paolo **Carafa** – Sapienza University of Rome, Italy

Prof. Dr. Carol **Căpiță** – University of Bucharest, Romania

Prof. Dr. Miron **Ciho** – University of Bucharest, Romania

Assist. Prof. Dr. Emna **Ghith-Hmissa** – University of Sousse, Tunisia

Prof. Dr. Andreas **Gutsfeld** – Université de Lorraine (Nancy 2), France

Prof. Dr. emer. Antal **Lukacs** – University of Bucharest, Romania

Prof. Dr. Ecaterina **Lung** – University of Bucharest, Romania

Prof. Dr. emer. Gheorghe-Vlad **Nistor** – University of Bucharest, Romania

Dr. Cristian Eduard **Ștefan** – Institute of Archaeology „V. Pârvan”, Bucharest, România

Prof. Dr. Christoph **Uehlinger** – Universität Zürich, Switzerland

Dr. Mădălina **Vârtejanu-Joubert** – Institut national des langues et civilisations orientales
(INALCO), Paris, France

Prof. Dr. Anton Carl **van Vollenhoven** – North-West University, South Africa

Lect. Dr. Daniela **Zaharia** – University of Bucharest, Romania

Comitetul de Redacție/ Editorial Board

Florica (**Bohîlțea**) **Mihuț** – University of Bucharest

Mădălina-Teodora **Comănescu** – Site Administrator

ISSN 2457 – 3809

ISSN – L 2457 – 3809

<https://cicsaunibuc.wordpress.com/revista/revista-online>

In memoriam

LIGIAE BÂRZU

(1930-2003)

archaeologist and professor

Cuprins/ Content

Articole și Studii/Articles and Studies

Florica (Bohîlțea) MIHUȚ, Rodica URUSU-NANIU – Remembering Ligia Bâzu (1930-2003)	6
Sterling WRIGHT, Franceska-Cristina ȘTIRBU – Exchanging genes and goods: How ancient DNA can potentially illuminate complex mobility patterns in the Black Sea region.....	14
Noria PETRACHE – Defining the Human Condition in Stoic Philosophy: A Case Study on the characterization of Emperor Marcus Aurelius.....	26
Ana-Maria BALȚĂ – Some preliminary conclusions regarding the end of the Roman Provincial Coinage in <i>Dacia</i>	40
Vlad CIUR – A brief discussion about the circulation of North-Italic <i>Firmalampen</i> marks found in Roman Dobrudja.....	53
Hanna MILEWSKA – Working animal’s welfare in antiquity. An interdisciplinary comparison of ancient horse breeding and training methods, as well as historical equipment, with modern horse welfare research results.....	75
Adrian-Gabriel MATEȘAN – Between archaic and modern: σκούθαι and πατζινάκοι in <i>The Alexiad</i> of Anna Komnene.....	89

Recenzii și prezentări de carte/ Reviews and Book Presentations

Tracy B. Henley, Matt J. Rossano, Edward P. Kardas (ed.), <i>Handbook of Cognitive Archaeology. Psychology in Prehistory</i> , New York, Routledge, 2020, pp. 545, ISBN: 978-1-1385-9450-0 – Noria PETRACHE.....	101
Llyod Llewellyn-Jones, <i>Persians: The Age of the Great Kings</i> , New York, Hachette Book Group, 2022, 448 p., ISBN: 978-1-5416-0034-8 – Georgia-Bianca-Maria ISCRU.....	105
Bruno Currie, <i>Herodotus as Homeric Critic</i> , HISTOS Supplement 13, Oxford, HISTOS, 2021, 109 p., ISSN (Online): 2046-5963; (Print):2046-5955 – Melania Teodora MUNTEANU.....	108
Andrew G. Scott, <i>An Age of Iron and Rust. Cassius Dio and the History of His Time</i> , Leiden, Boston, Ed. Brill, 2023, 258 p., ISBN: 978-90-04-54111-5 – Nicolae-Vlad CIORICARU.....	112

Andrei Opaiț, Alexandru Barnea, Bianca Grigoraș, Adriana Panaite, Dragoș Hălmagi, *Dinogetia II. Amforele romane*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2022, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 22, 180 p + 105 pl. + 18 figuri incluse în text, ISBN: 978-606-020-549-4 – Florentina GHEMUȚ.....115

Cronica activității Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice, anul 2023 – Florica (Bohîlțea) MIHUȚ.....119

TRACY B. HENLEY, MATT J. ROSSANO, EDWARD P. KARDAS (ed.), *Handbook of Cognitive Archaeology. Psychology in Prehistory*, New York, Routledge, 2020, pp. 545, ISBN: 978-1-1385-9450-0

Noria PETRACHE

Universitatea din București

<https://www.doi.org/10.31178/cicsa.2023.9.8>

Volumul pe care îl discutăm reprezintă o zonă de frontieră, în care psihologia evoluționistă se intersectează cu arheologia cognitivă, pentru a răspunde împreună la întrebări fundamentale legate de apariția și evoluția omului. Ambele discipline s-au definit în domenii cu limbaj teoretic propriu, cu toate că cercetează adesea aspecte comune ale umanității. Arheologia generează explicații legate de artefacte (din preistorie până în perioada medievală), iar psihologia formulează ipoteze legate de psihicul uman (reprezentat de genul *Homo Sapiens*).

Edward P. Kardas și Tracy B. Henley justifică în introducere motivele pentru care au ales ca prezentarea cărții să fie făcută sub umbrela teoriei evoluționiste, o posibilă punte de legătură între aceste două discipline. Chiar dacă știința psihologiei are la bază abordarea clinică și experimentală, originară în gândirea lui Wilhelm Wundt (1832-1920), ambii editori sunt istorici ai psihologiei, așadar nu sunt considerați psihologi primari. Au fost influențați de autori precum Jacques Cauvin, care propune în anul 1994 teoria Revoluției Neolitice¹, ce presupune că sedentarizarea, domesticirea și urbanizarea nu au fost cauzele, ci efectele unor schimbări fundamentale în procesele socio-cognitive ale oamenilor preistorici. Autorii punctează limitările teoriei evoluționiste în explicarea complexității mentalului uman și contributorii nu impun o singură direcție de cercetare, dar așa cum precizează și editorii cărții, psihologii primari cu o abordare evoluționistă a disciplinei par interesați de aplicabilitatea psihologiei în studiul speciilor arhaice de hominizi.

Lucrarea de față propune o anchetă axată pe modul de interacțiune dintre cogniție și contextul cultural, care conduce la un tip diferit de arheologie cognitivă. Acest mod de abordare provine din întrebarea de bază: Ce diferențiază primii oameni de cele mai apropiate rude biologice, maimuțele mari? Volumul de față prezintă preistoria cuprinsă de la primii hominizi, care preced genul *Homo Sapiens*, până la originile agriculturii. Lucrarea a fost publicată la editura Routledge, New York, în anul 2020, fiind editată de Tracy B. Henley, Matt J. Rossano și Edward P. Kardas. Volumul reprezintă

---

¹ Cauvin, J. 1994, *Naissance des divinités, naissance de l'agriculture : La révolution des symboles au Néolithique*.

efortul de colaborare a 39 de contribuitori, prezentat în 28 de capitole, iar editorii au împărțit cele 545 de pagini ale cărții în 4 secțiuni, cu 7 capitole fiecare. Acestea se concentrează pe elemente specifice ale studiului cogniției în perioada preistorică:

- Partea I: „*Prehistory from the perspective of physiological and developmental psychology*”
- Partea II: „*Prehistory from the perspective of cognitive psychology*”
- Partea III: „*Prehistory from the perspective of social psychology*”
- Partea IV: „*Prehistory from the perspective of personality and clinical psychology*”.

Prima secțiune analizează din punct de vedere biologic evoluția fiziologică și socio-cognitivă. Aceasta începe cu lucrarea lui Melvin Konner, antropolog american, care a adus contribuții substanțiale în dezvoltarea conceptului de dietă paleolitică. Autorul leagă psihologia evoluționistă de arheologia cognitivă, prin coroborarea studiilor despre dieta grupurilor recente de vânători culegători cu descoperiri arheologice. Explorează aspecte legate de dietă, evoluția copilăriei, rudenii sau dezvoltarea comparativă a creierului și conchide că, în timp ce rezultatele săpăturilor arheologice își vor păstra întotdeauna importanța în studiul preistoriei, teoria evoluționistă oferă modalități noi și interesante de interpretare a trecutului. În continuare, psihologii Jon Oxford și David Geary oferă o imagine de ansamblu fundamentală și examinează variabilele specifice speciei, cum ar fi relațiile de timp și energie dintre mortalitate, fertilitate și creștere. Așa cum explică autorii, dezvoltarea rapidă a creierului a facilitat pentru specia *Homo Sapiens* apariția unor caracteristici unice precum altricialitatea, copilăria sau menopauza².

Următoarele două capitole se concentrează asupra relațiilor de rudenie și a substraturilor hormonale, care ar putea să justifice crearea unor comunități complexe, bazate pe cooperarea dintre indivizi. Specialist în psihologia evoluționistă, interesat de subiecte precum altruismul sau moralitatea, Dennis Krebs explică cum răspund ele la probleme legate de supraviețuire și observă că respectivele concepte sunt folosite exclusiv de specia umană. Această secțiune se încheie cu un capitolul care prezintă o viziune amplă a legăturii dintre psihologia evoluționistă și arheologia cognitivă. Darcia Narvaez sugerează că psihologia trebuie să renunțe la atitudinile negative față de natura umană din preistorie și să adopte o linie cronologică de bază mult mai cuprinzătoare. Ca un element tranzitoriu către secțiunea următoare, Gordon M. Burghardt, prin prisma specializării lui în

---

² Henley, T. B., Rossano, M. J., Kardas, E. P. (ed.). 2020, *Handbook of cognitive archaeology. Psychology in Prehistory*, 40.

domenii precum originile și evoluția jocului, propune în articolul final prezentarea teoriei surplusului resurselor.

În a doua parte se exemplifică aplicarea psihologiei cognitive în preistorie și debutează cu teme cuprinzătoare, precum originile limbajului și evoluția memoriei. Folosind studii care demonstrează că hipocampusul oferă posibilitatea de a construi o hartă mentală pentru a naviga în mediu și în timpul mental, Michael Corballis sugerează că generativitatea nu este un fenomen lingvistic exclusiv uman³. Rolul capacității de a călători în timpul mental este dezbătut de Mark Krause și Crickette Sanz, care consideră călătoria mintală în timp ca fiind o componentă flexibilă a memoriei episodice ce permite anticiparea viitorului. În evoluția complexă a procesului de învățare și memorare, Liane Gabora și Cameron M. Smith disting două perioade principale de tranziție observate prin descoperiri arheologice. Prima, între 2,8 și 0,3 milioane de ani, caracterizată de mărirea creierului și a acurateții memoriei, facilitând gândirea abstractă și a doua, acum 100.000 de ani, caracterizată de ritualurile noi funerare, ornamentele personale și arta rupestră⁴. Prezentând o perspectivă particulară, concentrată pe evoluția și forma toporului Acheulean de la un instrument funcțional la un obiect valoros și estetic, Derek Hodgson propune un model neurologic complex, care încearcă să explice de ce s-a schimbat estetica și producția toporului de acest tip. Partea a doua se încheie cu o analiză în detaliu a cunoștințelor tehnice necesare hominilor pentru fabricarea obiectelor, care depind în mare parte de control cognitiv, memorie și continuitate transculturală, dar nu depind de limbaj⁵.

Ca un contra-argument la concluzia propusă anterior legată de limbaj, a treia secțiune începe cu studiul lui Merlin Donald despre evoluția limbajului ca răspuns la cerințele de cooperare din mediul social, apariția acestuia fiind condiționată de abilități cognitive mai rafinate, precum mimetica, metacogniția și autocontrolul, prezente încă de acum 3,5 milioane de ani⁶. În general, această secțiune este dedicată aspectelor care tratează ritualuri și norme sociale. Pe parcursul capitolelor autorii explorează teme variate, precum comportamentele mimetice care ar fi putut să ducă la apariția ritualurilor, a religiei, iar ulterior a științei și cum sunt ele conectate de apariția inovațiilor tehnologice. Matt J. Rossano se concentrează, în mod special, pe rolul *ritualurilor costisitoare* în apariția și

---

³ *Ibidem*, 141.

⁴ *Ibidem*, 223-226.

⁵ *Ibidem*, 280.

⁶ *Ibidem*, 288.

dezvoltarea comunităților extrem de cooperante⁷. Camilla Power, Kim Sterelny și Timothy Taylor examinează în ultimele trei capitole ritualurile și normele apărute în jurul comportamentelor de reproducere. Autorii dezbat problemele legate de accesul la parteneri, incertitudinea paternă, alegerea femeii, selecția rudelor și fidelitatea, care sunt supuse unor norme diferențiate încă din Paleoliticul Superior.

Ultima parte a cărții aduce în atenție problematica apariției și gestionării emoțiilor, dezvoltarea psihopatologiilor și înțelegerea practicilor funerare. O cauză a dezvoltării mecanismelor de gestionare a emoțiilor ar putea fi faptul că alianțele de grup au devenit critice pentru supraviețuirea hominizilor din Paleoliticul Inferior. Brian Hayden punctează că, pentru a crea legături emoționale puternice între indivizi, evoluția a produs tehnici cognitive, precum ritmul, dansul, drama, umorul, actul de a oferi cadouri și relațiile de rudenie⁸, iar selecția naturală a jucat un rol cheie în eficientizarea schimburilor genetice necesare pentru practicarea acestor tehnici. Capitolele următoare prezintă dovezile arheologice legate de aspectele psihopatologice ale minții umane, precum: temele abordate în picturile rupestre, apariția schizofreniei și a depresiei acute ca urmare a hibridizării cu omul de Neanderthal, consumul de substanțe psiho-active, considerat până recent un fenomen caracteristic omului modern, problematica sinuciderii, apărută ca fenomen social acum 100.000 de ani⁹. Secțiunea se încheie cu investigarea tendințelor obiceiurilor funerare specifice diferitelor etape istorice, unde arheologul Paul Pettitt, specialist în Paleolitic, concludă că Neanderthalienii aveau o capacitate cognitivă simbolică de procesare a actului funerar.

Conchizând, volumul exemplifică într-o manieră inovatoare provocările și complexitatea studiului arheologiei cognitive, care poate fi o disciplină de sine stătătoare. Punctul forte al acestuia este modul în care se reflectă colaborarea unei game atât de variate de științe academice, precum arheologia, psihologia, antropologia, biologia, psihiatria, neurologia, istoria și filozofia. Din investigații bazate pe comportamentul primatelor, etnografie și chiar psihopatologie, editorii volumului reușesc să-și îndeplinească obiectivul și produc un exemplu remarcabil despre necesitatea abordării interdisciplinare în producerea cercetării de calitate privind cunoașterea umană și istoria sa evolutivă. Această carte deschide domeniul arheologiei cognitive și este o resursă importantă pentru studenții și cercetătorii din științele comportamentale, socio-umaniste și psiho-medicale.

---

⁷ *Ibidem*, 341.

⁸ *Ibidem*, 432.

⁹ *Ibidem*, 501.